

“GAZTELU”, OLERKARI

Urritu, eskastuz doa euskal idazleen barrutia. Eguzki naiz ekaitz, tantai lez lurrari eutsi eutzoenak ba-doakiguz beste aldeko barrutira. Eta, au tamala!, doazen orrean utsunea nok bete gitxi ikusten baztarrretan. Arantza onek bizi-bizi zauritzen dausku biotza. Euzko-elerti gaixoa!

Egunokaz, urtea asiaz batera, eldu jaku Gaztelu'tar Jon Bautista —J. I. Goikoetxea Olaondo— euskal olerkari sotillaren eriotz-izparra. Donostia'n, azken urteotan bizi izan dan urian, il zan Errege egunez, eta urrengo arratsaldean, barikuz, egin jakozan illetak Artzain onaren elizan, Gipuzkoa'ko eliz-barrutiko eliz-nagusian, ainbat adiskide, euskaltzale ta euskal idazle bertan zirala otoizka.

Mendiz beintzat Orea'tik ur-samar dagoan Gaztelu giputz erritxoan jaió zan J. I. Goikoetxea, 1908'ko maiatzaren 5'an, «Bordaxuri» baserrian. Gaztetxo zala kaputxinoetan egin zituan bere eliz-ikasketak, Altsatsu, Ondarribi, Lizarra eta Iruña'ko komentuetan. Gerra orduko mezako zan, eta euskaltzale errimea. 1936'ko zurrumbilo artean larri erabilía, Ameriketara jo bearra izan eban, beste lakaide askogaz batera. Eta 22 urtez beintzat an lan egin euskun arima-zaintzan, Argentina'ko Mar de Plata, Lavallol, Cordoba eta Mendoza'n batez be. Buenos Aires'en bizi zalarik, ango «Euskal-Etxea»n euskeraz erakusten eban. 1958'an Euskalerrira biurtu zan, eta arrezkero guztian emen lan egin euskun, Auñamendi argitaldarian ain zuzen be.

Etxe onetan, eta aurretik, itzultzaille bikain agertu izan da beti, bietara euskal-erdera eta erdal-euskerara. Arlo onetako lanari buruz osperik gorengoena «Musika ixilla» liburuaz jaretsi eban; Frai Luis de León eta Jon Gurutzekoaren olerkiak emoten dauskuz bertan euskeratuta. Iruron artean osotu gendu liburu au: Gaztelu'k, Orixe'k eta nik; iruron itzulpenak eta lanak datoz «Musika ixilla» liburuan. Norbaitek esan eban Frai Luis zala eguzkipeko lirikurik

aundiena, eta M. Pelaió'k Jon Gurutzekoaren olerkiagaitik, onen eresiak gizakiena baiño aingeruenago zirala esan euskun.

Eta Orixe'ek, liburu onen sarreran: «Gaztelu'k bi aundienetara jo du; euskeraz poliki jantzi ditu bi aundien orien olerkirik onenak. Ez ote du joko laister goina gure izkuntzak? Gu baiñon obeki itzuliko dutenak etorri ditezke, jakiña, ta jatorrizkoekin berdindu ere egin ditezke dirudit, erabat gaintzea neke ba'da ere. Gutxi al lizake gure ele ederrarentzat, besterenak olan emaita, geronetik aiek lako olerkaririk atera ez ba'ledi ere?».

Amar dira Frai Luis'en olerkirik onenetatik euskeraz emonak, eta zortzi Jon Gurutzekoarenak. «Erabat esan, jatorrizkoa berdintzen du eskuarki», diño barriro be Orixe'k. Eta orrelaxe dozu. Beraz, ondo be ondo artua izan zan mistika liburu au. Gorralpen aundiak egin zituen izparringi ta aldizkarietan, Jose Artetxe'k, Jaime Azpitarte'k, Koldo Mitxelena'k... Itzulpen au dala-ta, Mitxelena'k onan: «Euskal poesiaren atzeaz eta geroaz kezkatán denak usu erabiliko du, ezpairik gabe, esku artean».

Ez dakit orrela egin daben ala ez arrezkeroko euskal olerkariak; baiña merezi leukena, bai, ba-da. Eta Gaztelu'k, bertatik ikusiko dogunez, bide ortatik jo eban bere bizitzan, ots, il-barri dogun olerkari jatorraren lanak bide ortatik ibilliz osotuak dituzu. Mamin eta azal guren, gozo, giar. Ori izan bear leuke euskaldunon poesiak, geure euskalduntasun osoan, ez txoro, nora-ezeko, ames arlote, irudikizun ziztrin. Egia esan, gitxi baiño ez dira beste izkuntzetan be era onetako olerkariak. Guztioi egoki jaku, barriz, eredu orrei begira geure lanak burutzea. Goi-goi jarri bear da beti erdi-une zuria.

Iruren artean egiñiko liburu oni eraskiñ bat ezarri eutson Gaztelu'k, oso jakingarria. Euskal-neurkera daroa titulutzat. Eta bertan azaltzen dauskuz euske-

raren neur-bideari buruzko gauzarik asko: 1) Mintzoa ta igikera: igikera da euskeraren neurbidetzat artu bear dana; 2) Ritmua; gauzen igigunak eta doiñuak dira ritmuaren gai; 3) Euskal-neurkera legeak; izki batekoak, bi ta iru izkidunak, lau ta bost izkidunak, sei ta zazpi izkidunak, itz lotuak; 4) Esakuntza; itzak geienez gogamenaren arauz alkar artuta dabiliz, eta ortik sortzen dira esakuntzak; 5) Neurtizketa; «neurtizketarako pikoak neurtu bear lirake, ez silabak»; 6) Koplarien egitura; begira koplara zaarrai, orreitan urrezko ale ugari aurkitu geinkez-eta; 7) Neurtizketarako eredu. Eta Frai Luis Leon'en «Zeruko bizia» deritxan olerkia jarten dausku begien aurrean, bost bertsoa ahapaldi au:

*«Lur bizigarri argi,
ez otzez ez beroz eztigarken
zoruntasun-belardi,
bazkategi gizen,
betiko poziturburu garden».*

Lenengo bertsoa, irugarrena ta laugarrena iru oiñekoak dira; bigarrena ta bostgarrena, barriz, laukoak. Gaztelu'k ba-eban onetaz bere eitxi berezia, OLERTI-n eta Musika ixillean azaldua.

Olerkari.—Sarri itandu dauste: «Ba ete dogu, leengo olerkariz kanpo, Orixe, Lizardi, Lauaxeta, Loramendi ta olakoren batzuk kendu ezker, benetako euskal olerkaririk? Gaur euren buruak olerkari edo poetatzat daukiezan askori suster bakoa iruditu jakon itauna, ziur askorik. Ez da errez, egia autortzeko, olerkari ona izatea; bai ostera bertso-egille izatea. Eta ez da bardin nork bere burua poeta lez eriste, naiz besteren bat, albokoa zapalduz, poetatzat goi-aurkitu naiz jainkotzea. Gu-ur-bide zurbillez dabilleanak jokatu oi dautzu orrela.

Gaztelu nik olerkari onen maillan lerrotu izan dot aspaldi danik. Artu ta irakurri aren lanak; olerkiz idatzi ebanetik ez dozu ezertxo be kaskar danik. Guztia osotu eutzun eder ta bikain, gerra aurretik «Zeruko Argia»-n eta «Yakintza»-n asi ta gaurdaiño-ko guztia daukazu bitxi, ezin-obeto ta zoragarri egina. Tamalez, bizitz egunik geienak euskal-girotik urrin emon ebazalako bear bada, Orixe naiz Zaitegi baten antzeko lan ugaria itxi; baiña aren lumatik urtena, oro, eder ta printzel osotua danik ezin zeinke ezetara be ukatu. Apain eta txukun idazteari «preziosismoa» esan oi jakon, Frantzia'n batez be, XVI eta XVII'garren gizaldia ezker. Eskola ontakoa Gaztelu? Orduan eskola ortakoak doguz Horazio, Dante, Frai Luis, eta geroagoko Machado anaiak, Gerardo Diego, Aleixandre, Lizardi...

Beste zeregin batzuetan arazotua ibilli jakulako, ez eban poesi askorik ondu; alan be, esana da, ondu ebazanak giar, eder, olerkitsu biribildurik itxi eusku-

zan edozein antolojitan, baita atzerritarrenetan be, ezereen lotsa barik agertzeko moduan biribildurik gero. Ez dira aren lanak bolada bateko txapligu-zarta lez, ixio ta itzali, euskal literaturan mendeak zear iraungo dabenak baiño. Orixegaitik, olerkion barnebalioaz konturaturik, epai-maikoen eritxiz onak ziralak, ainbat sariketetan sarituak izan ziran aren poesi-lanak. 1959'an, «Loramendi» darian aipamena lortu eban; 1961'an, emen Larra'n, «Olerti» leiaketan len-saria jaso eban; 1970'an, «Irun-Saria»-ren irabazle izan jakun, eta bardin 1971'an be, berak eskuratu eban «Irun-Saria», 50.000 pezeta ta Urrezko Gaztelua. Lan saritu oneik argitaratuta dagoz, baiña beste asko or-emen sakabanatuak, «Zeruko Argia»-n, «Yakintza»-n eta «Olerti»-n datozanak batez be. Gauza bitxia izango litzateke guztiokaz bilduma jori bat osotzea.

Esanak idartzeko eta jakin dagizun noraiño olerkaria genduan Gaztelu, irakur eizu «Zer ikusi ura ikasi» deritxan urrengo au.

*«Bi begi beltzez dindil ziñan
ibilli, amets-egille, lillura.
Ez oartuki, bañan bai zuzen
zure elburua, lillura.
Oi amorru gaitzen lotura!*

*Bi begi beltzen begiño arek
zozorik zeunkan begi-belarri;
zerk zeramakin baitara gabe,
ez noruntz zendun ibillera.
Oi begiñoaren ardura-ardura!*

*Bi begi beltzez dindil zeunden,
katerik gabe, bañan atxiki.*

*Nork zesaizun orduan zuri
obe zenula azkatasuna?
Egaldun oar bat zenion
zerorri: oi ura zoriona!*

*Ez lorik, ez zer besterik, ura
zenun eginkizun bakarra...
Bañan, azkenik, iratzar ziñan,
erori zitzaizun begi lausoen
gandu betea: baitara ziñan!*

*Zer zan ura? Bein bakarrik
txasta oi dan esan-eziña!*

*Aldez aurretik jakin oi danak
zer ajola dio? Deus ere ez,
baldin nork bere bere buruan ezpadu
ikasten: orduan zentzadura.*

*Zure maite-zoraldiaren
azkena, orain ondo dakizu:
zerorrek zuzen jakin dezuna.*

AITA ONAINDIA